

СТАНОВИЩЕ

От Сия Колковска, д-р, професор в Института за български език „Проф. Л. Андрейчин“ за дисертационен труд за придобиване на образователната и научната степен „доктор“

Автор на дисертационния труд:

Красимира Фучеджиева, Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“

Тема на дисертационния труд:

Семантични аспекти на етимологичния анализ на българска глаголна лексика (върху материал от „Българския етимологичен речник“)

Докторантката Красимира Фучеджиева работи в Секцията за българска етимология към Института за български език от 2013 г. Тя удовлетворява установените изисквания за придобиване на образователната и научна степен „доктор“.

Дисертационният труд на Кр. Фучеджиева се състои от Уводна част, Същинска част, включваща три глави, Заключение и Приложение. В обширната Уводна част (с обем от 80 страници) са добре изяснени понятия от лексикологията, които имат отношение към предмета на изследване – лексикална семантика, глаголно значение, семантична деривация, вторична номинация, многозначност. Отделено е необходимото внимание на метода на компонентния анализ. Като общо теоретично положение за изследването основателно е посочена връзката и отношението между синхронния и диахронния подход в етимологичните изследвания. Разгледани са семантичните аспекти на етимологичния анализ, свързани с понятията семантичната реконструкция, деетимологизация, типология на семантичните изменения и семантичен паралелизъм. Аргументирано е използването на избраните за целите на работата методи – диахронен подход, синхронен подход, метод на семантичните паралели.

Направеното в Уводната част изложение на основните понятия, използвани в труда, показва добрата лингвистична подготовка и осведоменост на докторантката. Изложението е целенасочено и обвързано с конкретните задачи на изследването.

Първа, Втора и Трета глава са посветени на семантичен етимологичен анализ на определени глаголи, включени в „Българския етимологичен речник“. При всеки от тях Кр. Фучеджиева възстановява първичното значение на глагола и реконструира междинните етапи в неговия семантичен развой, като установява семантико-деривационните отношения между отделните му значения. На тази основа докторантката извежда семантични преходи, като доказва тяхната редовност. Впечатляват прецизният семантичен анализ на глаголите в дисертацията и добрата аргументация на изведените семантични преходи.

В Първа глава обект на етимологичен анализ са глаголите от етимологичното гнездо на глагола *пера*, които се отнасят към праславянския отгласен ред **per-/ *pъr-/ *par-* от ие. корен **per-* със значение ‘бия, удрям’. Кр. Фучеджиева разглежда семантичния преход ‘удрям, бия’ → ‘пера (дрехи)’ при глагола *пера*, като неговата редовност се доказва от наличието му и при други глаголи (напр. при *бухам*², *тупам*). Добре аргументирани са изведените семантичните

преходи при глаголите от същото етимологично гнездо *перкам* и *перастим*, като за всеки от тях са посочени множество семантични паралели при други глаголи.

Кр. Фучеджиева анализира в семантично-етимологичен план и глагола *працам*, като установява производност на неговото значение от изходно значение на ие. корен **per-* със значение 'бия, удрям'. Докторантката установява развой на съвременното значение на този глагол в резултат на последователни семантични преходи 'удрям' → 'хвърлям' и 'хвърлям' → 'працам'. При анализа на глаголите в тази глава са изведени и други редовни семантични преходи (напр. 'удрям, бия силно' → 'работя усилено').

Втора глава е посветена на семантичен етимологичен анализ на глаголите от етимологично гнездо на *праскам* и *праця*. Кр. Фучеджиева допуска възможна етимологична връзка между глаголите *праскам* и *пера*, като предполага участие на индоевропейската наставка *-sk-* при образуването на глагола *праскам*, което го прави произведен глагол в диахронен план. Докторантката разглежда и възможността за интерпретирането му като звукоподражателен глагол. Достига до интересен извод относно възможното образуване на междуметия от типа *тряс*, *пляс*, *прас*, *фрас* от изходни звукоподражателни глаголи вместо обичайното им интерпретиране като девербални образувания. След подробен анализ на значението на глагола *праскам* Кр. Фучеджиева извежда семантичните преходи при него, като убедително доказва тяхната редовност. Трябва да се отбележи прецизността на семантичния анализ на глагола *праскам* и на другите глаголи, при които се наблюдават аналогични семантични преходи.

В Трета глава Фучеджиева разглежда в семантичен етимологичен план глаголите, отнасящи се към лексико-семантичните полета 'удрям', 'ям' и 'говоря'. Докторантката установява, че някои глаголи от лексико-семантичното поле 'удрям' (напр. *люскам*, *люця*, *лупя*, *люпя*) имат първично значение 'със сила (с удар) извършвам някаква работа'. В резултат на деривацията от това значение възниква вторично значение 'удрям (силно)', с което се очертава един от наблюдаваните семантични преходи. На тази основа докторантката прави уточнения на някои етимологии, посочени в БЕР (напр. за глагола *луця* (с. 166) и за глагола *млъскам*, при който оспорва хипотезата за звукоподражателния му произход (с. 181)). При глаголите от лексико-семантичното поле 'ям' (напр. *праскам*, *тъпча*) тя установява редица семантични преходи като например 'удрям силно' → 'тъпча, натъпквам' → 'ям (пия) много'; 'правя на парчета' → 'ям (късам)', 'отхапвам, откъсвам със зъби (с клюн)' → 'ям (ръфам)', 'мачкам, смачквам, сгъвам' → 'ям (нагъвам)' и други.

Обект на семантичен етимологичен анализ са и глаголи от лексико-семантичното поле 'говоря'. Някои глаголи с редуциран корен със значение 'говоря безсмислено (много или неясно)' (напр. *дърдоря*, *бърборя*, *търпоря*, *мърморя*) се извеждат от звукоподражателен корен по модела редуцирана ономотопея → 'говоря безсмислено (много или неясно)'.

Кр. Фучеджиева отбелязва и редовната семантична деривация при някои глаголи на значение 'говоря неразбрано, неясно' от значение 'дъвча' (напр. *дъвча*, диал. *мъмулижа*). Анализира и глаголите със значения 'говоря със силен глас', 'карам се', 'обиждам', като

установява редица семантични преходи при тях (напр. 'наранявам' → 'карам се', 'наранявам' → 'обиждам').

Докторантката разглежда и семантичните преходи при глаголи със значение 'клеветя', 'оклеветявам', 'злепоставям', някои от които имат първично значение 'мърся, цапам'. В края на трета глава е изяснена етимологията на още няколко глагола за говорене – *лапардосвам*, *казвам* (с първично значение 'посочвам, показвам, правя да се види'), *вадя* ('клеветя, злословя') и *обаждам*. Въз основа на анализа на глагола *вадя* докторантката изказва убедителна хипотеза за семантиката и етимологията на думите *ваджия* и *ваджишки*, като доказва, че те имат домашен произход.

В края на дисертационния труд е поместено много ценно приложение към него – *Каталог на семантичните преходи*, в който са систематизирани установените в него около 40 семантични прехода.

В дисертационния труд на Красимира Фучеджиева може да се отбележат редица приноси елементи.

Първо. Извършен е прецизен семантичен етимологичен анализ на избраните за анализ глаголи. Установени са първичните им значения и са очертани различните етапи на семантична деривация при тях.

Второ. Значителен принос представляват установените в труда семантични преходи, които са редовни за българския език. Тези семантични преходи са важни в теоретичен план с оглед описване на диахронните тенденции при семантичния развой на лексиката. Семантичните преходи са обективна основа за усъвършенстване на етимологичното описание на лексиката, в частност – при работата върху *Българския етимологичен речник*. Това обуславя тяхната ценност за лексикографската етимологична практика. Трябва да се посочи тяхната важност и при синхронното описание на многозначни глаголи в тълковни речници.

Приносите на дисертационния труд, резултат на задълбочения етимологичен анализ на включените в него глаголи и на добре аргументираните семантични преходи, обуславят сериозното му научно равнище. Трудът представлява оригинална научна разработка.

Авторефератът отразява точно съдържанието и научните приноси на дисертационния труд.

Тези научни констатации и съображения ми дават основание да предложа с пълна убеденост на уважаемия Научен съвет при Института за български език да присъди образователната и научна степен „доктор“ на Красимира Фучеджиева.

14.06.2023 г.

Изготвил становището:

проф. С. Колковска